

foto's Hans van den Bos, Bosbeeld

Versnelling van het Aanvalsplan Landschap: hoe dan?

Sinds de jaren 50 heeft in de landbouw een aanzienlijke schaalvergroting plaatsgevonden. De veerkracht en de herkenbaarheid van agrarische landschappen zijn daardoor sterk afgenomen. Ook hebben de schaalvergroting en de daarmee gepaard gaande intensivering een negatieve impact gehad op de biodiversiteit, de bodem en het water. Veel groenblauwe structuren zoals poelen en houtige landschapselementen zijn verdwenen. Hoe brengen we die met het Aanvalsplan Landschap versneld terug?

tekst Ellen Weerman (HAS green academy en NIOO-KNAW) & Sarah Westenburg (BoerenNatuur)

> Zowel op Europees als op nationaal niveau wordt gestuurd op het realiseren van méér groenblauwe dooradering. Europa heeft daarvoor onder andere de Europese Biodiversiteitsstrategie en Nederland het Aanvalsplan Landschap en het Nationaal Programma Landelijk Gebied ontwikkeld. Groenblauwe dooradering draagt namelijk bij aan de diverse doelen op het vlak van biodiversiteit, klimaat, bodem- en waterkwaliteit, en de beleefbaarheid van het landschap. In het Aanvalsplan Landschap geeft een brede coalitie van partijen handen en voeten aan de ambitie om 10 procent groenblauwe dooradering te realiseren in het

landelijk gebied door extra aanleg en beheer van houtige (bomen, houtsingels en dergelijke), kruidachtige (kruidenrijke randen) en 'blauwe' elementen (sloten, natuurvriendelijke oevers en dergelijke). Op Prinsjesdag is in de Miljoenennota 15 miljoen euro beschikbaar gesteld voor versnelling van de uitvoering van het Aanvalsplan Landschap. Het is echter een druppel op een gloeiende plaat. Berekend is dat voor de uitvoering van het aanvalsplan – alleen al tot 2030 – circa 7,6 miljard euro nodig is voor de aanleg en het beheer van landschapselementen én het vergoeden van de waardedaling van de grond. Wat kan er dan verder nog gedaan worden om de ambitie van 10 procent groenblauwe dooradering te realiseren? We zetten hier de belangrijkste opties op een rijtje, onder meer gebaseerd op de resultaten van een steekproef onder zestien boeren in Midden-

Brabant naar het draagvlak en de knelpunten voor groenblauwe dooradering (zie kader, pagina 19).

Inpassing in het landschap

Er zijn verschillende studies uitgevoerd naar het minimumpercentage groenblauwe dooradering dat nodig is om de soortenrijkdom in het agrarische landschap te versterken. In een recente studie concluderen Opdam en Vos (2023) dat 'voor aan biodiversiteit gerelateerde ecosysteemdiensten, inclusief een vitale biodiversiteit, een goede werking wordt bereikt in landschappen met een bedekking van minimaal 10 tot 15 procent groenblauwe dooradering'. Een voorwaarde hierbij is de aanwezigheid van een mix van houtige en 'grazige' elementen met een hoge diversiteit aan bloeiende soorten.

Welke landschapselementen passend zijn, verschilt per landschapstype. Staring Advies heeft in 2022 een landschapsecologische analyse uitgevoerd van landschapselementen in de verschillende Nederlandse agrarische landschappen. In laagveenpolders is het gewenste landschapsbeeld een open landschap met een afwisseling van natte landschapselementen (zoals moerasoevers) en solitaire houtige elementen (wilgen). Terwijl in een zandlandschap met heideontginningen juist gevarieerde akkers en graslanden met lijnvormige landschapselementen (bijvoorbeeld bremstruvelen) gewenst zijn.

In ieder landschapstype vervullen boeren een cruciale rol in het realiseren van meer groenblauwe dooradering. In de keukentafelgesprekken met boeren in een zandlandschap in Midden-Brabant bleek dat ze nog niet heel happig zijn om op hun grond houtige landschapselementen aan te leggen; ook niet als de aanleg en het beheer vergoed worden en ze een pachtkorting kunnen krijgen. Voor de aanleg en het beheer van landschapselementen zijn weliswaar subsidieregelingen beschikbaar om het verlies van agrarische productie te compenseren, maar in de praktijk zijn deze regelingen onvoldoende effectief, omdat niet voldaan wordt aan een aantal belangrijke randvoorwaarden, zoals langjarige (financiële) zekerheid, ondersteuning bij het aanvragen van de subsidies, kennis over de meerwaarde van landschapselementen en samenwerking in regionale/lokale initiatieven.

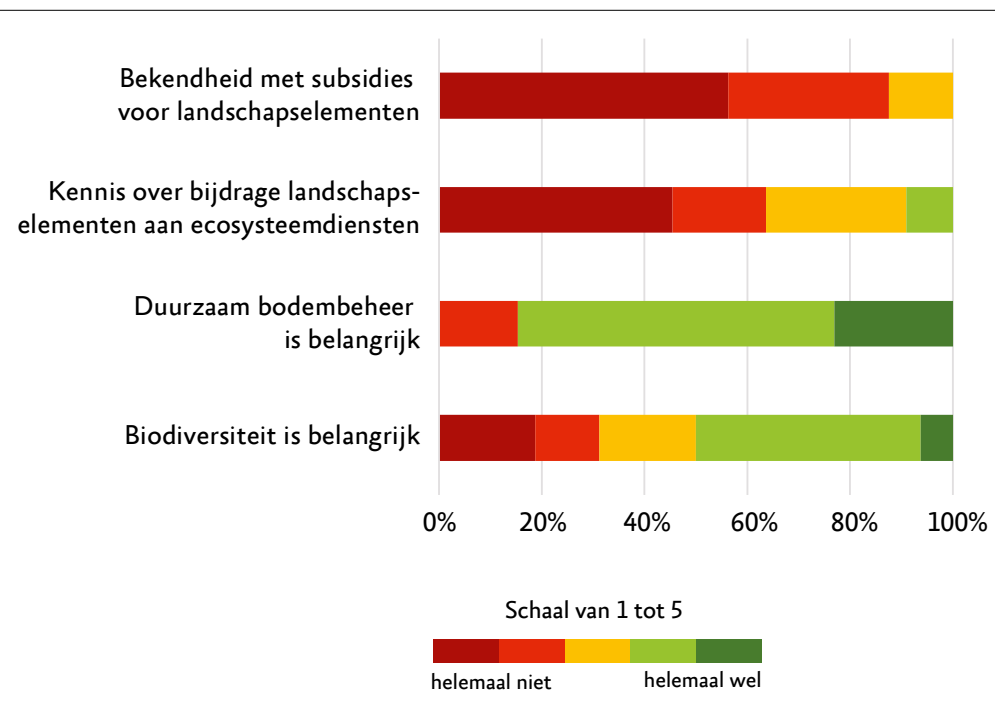
Langjarige (financiële) zekerheid

Landschapselementen hebben gevolgen voor de gebruiksmogelijkheden van agrarische grond. Zo zijn houtopstanden (zelfstandige eenheden bomen, struiken en hakhout) vanaf een bepaalde oppervlakte of een bepaald aantal bomen beschermd via de Wet natuurbescherming. Dat houdt in dat ze niet zomaar gekapt kunnen worden. Ook kunnen landschapselementen planologisch beschermd zijn of worden via bestemmings-

en omgevingsplannen. De consequentie daarvan is dat de betreffende grond in de toekomst niet meer bruikbaar is voor landbouwproductie. Hierdoor daalt de waarde van de grond substantieel. Daarnaast lopen boeren inkomsten mis, doordat zij de grond niet of maar beperkt landbouwkundig kunnen gebruiken en ook mestplaatsingsruimte kwijtraken. Het is daarom van belang dat boeren een vergoeding krijgen voor de aanleg, het langjarig beheer en de waardevermindering van de grond. Er wordt inmiddels nagedacht over een constructie waarbij de agrarische bestemming van de grond wel behouden blijft in combinatie met bepaalde 'kwalitatieve verplichtingen' ten aanzien van landschapsbeheer. Dat leidt weliswaar nog steeds tot een waardevermindering van de grond, maar die valt wel lager uit.

Naast deze financiële consequenties kan ook de pacht een belemmerende factor zijn. Voor een goed beheer van landschapselementen is langjarige zekerheid nodig. De geprivatiseerde, kortlopende pachtcontracten die in veel gevallen worden afgesloten, bieden boeren die zekerheid niet. 'Waarom zou ik nu investeren als ik over een paar jaar dat perceel misschien niet meer in gebruik heb?' Ook worden landschapselementen vaak uitgesloten van pachtcontracten. Voor een versnelling van het Aanvalsplan Landschap zou het helpen als grondeigenaren boeren ondersteunen met meerjarige pachtcontracten die ook de

Links: een landschapstegel van een zandlandschap zoals we het nu kennen met in paars heidegebied en aansluitend landbouwgronden. Rechts: een ontwerp van een zandlandschap van de toekomst. In dit landschap speelt groenblauwe dooradering een belangrijke rol. Landschapselementen vormen in dit landschap een groene snelweg voor versterking van biodiversiteit en klimaatadaptatie en -mitigatie. Ontwerp: Vic Lagrouw, HAS green academy

Figuur 1. Een deel van de resultaten van de steekproef onder zestien boeren uit Midden-Brabant waarin het draagvlak en de knelpunten voor de aanleg en het beheer van houtige landschapselementen is gepeild.

aanleg en het beheer van landschapselementen belonen, bijvoorbeeld via een pachtkorting.

Ondersteuning bij het aanvragen van subsidies

Boeren geven aan behoefte te hebben aan meer ondersteuning bij het aanvragen van subsidies. Door de veelheid aan en versnippering van subsidieregelingen zien ze door de bomen het bos niet meer. Eén subsidieloket waar alles bij elkaar komt, zou helpen. In Noord-Brabant is dit bijvoorbeeld al geregeld via het GroenLoket Brabant van het Brabants Landschap. Dankzij dit loket worden de beschikbare regelingen beter onder de aandacht gebracht en krijgen boeren advies en ondersteuning op maat. En niet alleen over subsidiemogelijkheden maar ook over de aanleg en het beheer van landschapselementen. Een dergelijk loket zou eigenlijk in elke provincie aanwezig moeten zijn.

Kennis over de meerwaarde van landschapselementen

Landschapselementen zijn cruciaal voor het leveren van ecosysteemdiensten. Ze zijn een habitat voor en bieden voedsel aan planten en dieren, en versterken daardoor de biodiversiteit. Ze verminderen de bodemerosie en verbeteren de waterkwaliteit door vertraging van de afvoer en zuivering van het regenwater. Als koolstofreservoirs dragen ze bij aan klimaatmitigatie. Bovendien fungeren ze als natuurlijke windschermen en vormen ze een buffer voor extreme weersomstandigheden. Voor mensen hebben landschapselementen esthetische en recreatieve waarde en zijn daardoor van belang voor de beleving van het landschap. In feite

zijn landschapselementen de 'leestekens' van het landschap: de juiste elementen op de juiste plek dragen bij aan de herkenbaarheid.

Het belang van landschapselementen krijgt de laatste jaren steeds meer erkenning, ook door boeren. Illustratief daarvoor zijn bijvoorbeeld de verschillende leernetwerken op het vlak van agroforestry die in het hele land actief zijn. Om het belang van landschapselementen nog beter voor het voetlicht te brengen, zou de aandacht vooral gevestigd moeten worden op de positieve effecten op het bodem- en watersysteem. Zo kunnen heggen en bomen tot wel een paar meter van het landschapselement de hoeveelheid organische stof in de bodem verhogen. Uit de keukentafelgesprekken kwam naar voren dat boeren daar meer belang aan hechten dan aan versterking van de biodiversiteit (figuur 1). Het beter belichten van de positieve effecten van landschapselementen voor bodem en water, waardoor deze ook weerbaarder worden tegen klimaatverandering, kan boeren stimuleren om vaker te kiezen voor de aanleg en het beheer ervan. Uit de gesprekken kwam naar voren dat boeren deze kennis het liefst ontvangen via een keukentafelgesprek (5x), een studiemiddag/leernetwerk (3x) of een website (2x).

Samenwerken in regionale/lokale initiatieven

Om de realisatie van de doelstelling 10 procent groenblauwe dooradering te versnellen, komt het erop aan op gebiedsniveau samen te werken. Daarvan zijn verschillende succesverhalen bekend, bijvoorbeeld in Overijssel. Stichting Landschap

Overijssel werkt hier samen met veel stakeholders, zoals LTO en het lokale bedrijfsleven, voor de aanleg, het herstel en het beheer van landschapselementen. Op gebiedsniveau is er een landschapsfonds opgezet, gefinancierd door de provincie, gemeenten en private partijen. Hiermee kunnen de aanleg, de afwaardering van de grond en het langjarig beheer (minimaal twintig jaar) worden vergoed. Dit draagt bij aan het verdienmodel en het verdienvermogen van de boeren, wat helpt om hen over de streep te trekken. De aanpak heeft al geleid tot de aanleg van meer dan 1.000 kilometer aan houtwallen, singels en heggen en de aanplant van meer dan 4.000 knotwilgen. Dit voorbeeld – en zo zijn er meer – laat zien dat samenwerking tussen verschillende stakeholders essentieel is om de huidige belemmeringen weg te nemen en om de aanleg en het beheer van landschapselementen aantrekkelijk te maken.<

e.weerman@has.nl

Scan de QR-code voor de bronnen.

Keukentafelgesprekken over de aanleg van landschapselementen

In het voorjaar van 2023 heeft HAS green academy in opdracht van a.s.r. real estate bij zestien boeren in Midden-Brabant keukentafelgesprekken gevoerd. Het waren semigestructureerde interviews met als doel de bereidwilligheid van boeren te peilen om houtige landschapselementen aan te planten, waarmee ze een korting op de pacht konden krijgen. De meeste boeren waren melkveehouders met of zonder jongvee. De geïnterviewden waren gemiddeld 49 jaar; de jongste 32 en de oudste 67.

Slechts twee boeren gaven aan mee te willen werken aan de aanplant van landschapselementen; de anderen wilden dat niet of twijfelden. Uit de interviews kwamen drie duidelijke knelpunten naar voren: 1. Boeren weten weinig van landschapselementen (aanleg en beheer) en de mogelijke subsidies. Het ontbreekt ze aan tijd om zich daarin te verdiepen. 2. Boeren zijn weinig bekend met de impact van landschapselementen op de omgeving en de bedrijfsvoering. De kennis daarover is voor hen niet makkelijk vindbaar. 3. Het draagvlak voor houtige landschapselementen is te vergroten als het positieve effect op de bodem kan worden aangetoond. Vrij veel onderzoek focust zich nu op de toename van de biodiversiteit voor soorten als vogels en zoogdieren, terwijl boeren met name duurzaam bodembeheer interessant vinden.